

УДК 91:373.5.016

Наталья Свір

старший викладач кафедри фізичної географії та картографії

Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна,

майдан Свободи, 4, м. Харків, 61022, Україна

e-mail: svir_nata@ukr.net; ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-7639-3769>

ЗМІСТОВІ ОСОБЛИВОСТІ ВИКЛАДАННЯ ГЕОГРАФІЇ У НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНОМУ ПРОЕКТІ «ІНТЕЛЕКТ УКРАЇНИ»

У статті розкриваються пошуки, досягнення та перспективи реалізації програми науково-педагогічного проекту «Інтелект України». Аналізуються можливості використання світового досвіду роботи з академічно здібними та обдарованими учнями на засадах меритократичної освіти. Проілюстровано змістові особливості викладання географії у проектних класах. Розглянуто процес упровадження навчального та навчально-методичного забезпечення, зокрема зошитів із друкованою основою, створеного під час реалізації проекту.

Ключові слова: географія, методика викладання географії, меритократична освіта, науково-педагогічний проект «Інтелект України», зошити з друкованою основою.

Наталья Свір

СОДЕРЖАТЕЛЬНЫЕ ОСОБЕННОСТИ ПРЕПОДАВАНИЯ ГЕОГРАФИИ В НАУЧНО-ПЕДАГОГИЧЕСКОМ ПРОЕКТЕ «ИНТЕЛЛЕКТ УКРАИНЫ»

В статье раскрываются поиски, достижения и перспективы реализации программы научно-педагогического проекта «Интеллект Украины». Анализируются возможности использования мирового опыта работы с академически способными и одарёнными учащимися на основе меритократического образования. Проиллюстрированы содержательные особенности преподавания географии в проектных классах. Рассмотрен процесс внедрения учебного и учебно-методического обеспечения, в частности тетрадей с печатной основой, созданного в ходе реализации проекта.

Ключевые слова: география, методика преподавания географии, меритократическое образование, научно-педагогический проект «Интеллект Украины», тетради с печатной основой.

Natalia Svir

CONTENT PECULIARITIES OF TEACHING GEOGRAPHY IN THE SCIENTIFIC AND PEDAGOGICAL PROJECT «INTELLECT OF UKRAINE»

The article reveals the search, achievements and prospects of the scientific and pedagogical project «Intellect of Ukraine» through the subject of geography. Possibilities to use the world experience of work with academically capable and gifted students on the basis of meritocratic education are analyzed.

The structure of the lesson in the project classes is shown. It is planned to study geography on the basis of a systematic approach with a strengthened country-specific component. The article illustrates the content features of teaching geography in project classes. It is expected that notebooks with printed materials and educational and methodical support will be used in the classroom. The tasks are various in form, type and level of complexity. Examples of home, control and generalizing tasks are given. The article shows the element of homework as a repetition of the key concepts of the lesson on the method «balloons for adults». The last lessons of the semester are in the form of the game «Olympic races». Carrying out non-standard lessons and methods of pedagogical techniques in the classroom promotes creativity of students and development of intellectual abilities.

The use of notebooks with a printed basis on geography in the project has proved their effectiveness.

Keywords: geography, methods of teaching geography, meritocratic education, scientific and pedagogical project «Intellect of Ukraine», notebooks with printed basis.

Вступ. В умовах реформи системи національної освіти, зростання ролі творчої особистості в суспільстві значної актуальності в нашій школі набула система навчання і виховання обдарованих дітей. Сьогодні спостерігається зростаюча увага до підготовки інтелектуальної еліти нації. За останні роки стараннями колективів Міністерства освіти і науки України та Національної академії педагогічних наук України створено нормативні та теоретико-методологічні умови для реалізації концепції меритократичної освіти.

Вихідні передумови. Проблема освіти обдарованих дітей та молоді в різних країнах має свою історію і підходить до її вирішення. Аналіз відповідної літерату-

ри засвідчив, що нині вона розглядається на державному рівні у більшості країн світу. Це спричинило появу соціального запиту на дослідження цієї проблеми. Найґрунтовніше означена проблема досліджується у США (Дж.Галлахер, Ф.Рамос-Форд і Г.Гарднер, О.Пассов, Р.Пломін, Дж.Рензулі, Д.Симонтон, Р.Стернберг, А.Танненбаум, Дж.Фельдюзен та ін.). У Великій Британії її вивчають Е.Боно, Дж.Фрімен; у Швейцарії – А.Стеценко; в Ізраїлі – М.Міліграм; у Німеччині – К.Клюге, Т.Мейснер, Г.Трост, К.Урбан, К.Хеллер та ін. У радянській та пострадянській психолого-педагогічній науці досліджуваній проблемі присвячено праці Г.Акопова, М.Алексєєва, Ю.Бабаєвої, Д.Богоявленської, М.Воловікової, Л.Голубєвої,

В.Дружиніна, О.Дьяченко, Т.Спанчинцевої, Х.Лолової, Н.Лейтес, О.Матюшкіна, В.Панова, О.Савенкова, С.Сафонові, Д.Ушакова, М.Холодної, В.Шадрікова, Е.Щебланові, В.Юркевича та інші [2, 4]. Сучасні українські вчені досліджують як психологічні (О.Буров, І.Волощук, Г.Гуменюк, Д.Корольов, В.Тименко, В.Яковлева), так і педагогічні (Н.Гонтаровська, Л.Ковбасенко, Л.Кузьменко, Р.Науменко, А.Сологуб, І.Ткачук та ін.) питання, пов'язані з навчанням і вихованням обдарованих дітей та учнівської молоді [3].

У 2008 році розроблено Всеукраїнський науково-педагогічний проект «Інтелект України». Суть його полягає у впровадженні в навчальні освітні установи України системи пошуку, всебічного розвитку та педагогічної підтримки інтелектуально здібних дітей і учнівської молоді. Засновниками проекту є Інститут інноваційних технологій і змісту освіти Міністерства освіти і науки України та Харківський національний педагогічний університет імені Г.С. Сковороди. Керівником проекту є доктор педагогічних наук, професор кафедри педагогіки і методики професійної освіти Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди І.В. Гавриш. Науковими консультантами є І.Д. Бех, доктор психологічних наук, дійсний член АПН України, директор Інституту проблем виховання Національної академії педагогічних наук та С.В. Кириленко, кандидат педагогічних наук, начальник відділу педагогічних інновацій та виховної роботи Інституту інноваційних технологій і змісту освіти.

Творчі зусилля науковців цих колективів дали позитивний результат. Вже 10 років проект «Інтелект України» має чудову теоретико-методичну базу та справжню систему медико-психологічного і моніторингового супроводження. У той же час, недостатньо висвітлені аспекти, пов'язані з методикою навчання у проектних класах шкільних дисциплін, зокрема географії.

Метою статті є висвітлення змістових особливостей навчання географії в науково-педагогічному проекті «Інтелект України». Практичною основою дослідження є досвід розробки і видання підручників-зошитів із друкованою основою, які є одним з основних компонентів навчально-методичного комплексу з географії.

Виклад основного матеріалу. В експериментальних класах учнів готують за спеціально розробленим навчальним планом та методичними комплектами, які мають такий склад: експериментальні посібники (зошити з друкованою основою), методичні рекомендації для вчителя, наочні посібники (плакати, дидактичні картки, роздатковий матеріал для учнів), матеріали для демонстраційних дослідів та ін. До кожного уроку готується інформаційно-комунікаційне супроводження, представлене CD-дисками з навчальними презентаціями, аудіо-файлами з науковими і навчальними текстами, філь-

мами, Передбачені фізкультхвилинки, зміст яких підібраний відповідно до теми уроків. Зміст освіти у таких класах визначається Державним стандартом загальної освіти та конструюється на основі двох найефективніших моделей меритократичної освіти – моделі збагачення і моделі проблематизації. Модель збагачення спрямовується на розвиток в учнів ключової компетентності «умій учитися», цілеспрямована на формування пізнавальних процесів і творчих здібностей, пропедевтику шкільної неспішності через інтегровані навчальні предмети та систему реалізації міжпредметних зв'язків. Специфікою навчання і виховання під час реалізації моделі проблематизації є збільшення питомої ваги проблемних методів і завдань проблемного характеру, пошук альтернативних інтерпретацій навчальної інформації. Це є дуже ефективним для розвитку в учнів інтелектуальної креативності, рефлексивного плану свідомості.

Урок у педагогічному проекті «Інтелект України» будуватиметься на створенні позитивних ситуацій, формуванні активності учнів та впливу на емоції дітей. Атмосфера на уроці має бути комфортною, учні не повинні боятися помилок, зокрема неправильно висловлювати свою думку. Класична структура уроку в звичайних класах відрізняється від структури уроку в науково-педагогічному проекті «Інтелект України». Урок тут складається з таких етапів:

I. Організаційний етап.

1.1. Підготовка свого робочого місця.

1.2. Привітання.

1.3. Дії з метою реалізації принципів позитивного мислення.

II. Емоційно-мотиваційний компонент уроку.

2.1. Здійснення діяльності з метою налаштування учнів на успішну спільну плідну роботу в умовах емоційно комфортного клімату на уроці.

III. Перевірка домашніх завдань.

IV. Етап аналізу теми та цілей уроку.

V. Реалізація першої змістової лінії уроку.

5.1. Актуалізація опорних знань (навчальна спільна діяльність учителя та учнів, що спрямована на відновлення, повторення необхідних уявлень, понять, умінь основного змісту матеріалу).

5.2. Опрацювання елементів найважливіших компетентностей, формування нових умінь і навичок (виконання вправ, завдань першої сторінки робочого зошита з друкованою основою).

5.3. Елементи здоров'язбережувальних технологій (фізкультхвилинка із застосуванням відеоматеріалів; гімнастика для очей).

VI. Засвоєння навчальних одиниць на основі такої сономії цілей Блума.

6.1. Формування понять, умінь, вивчення законів, правил, алгоритмів.

6.2. Вправи на закріплення матеріалу, практичне застосування того, що було вивчено.

6.3. Узагальнення матеріалу уроку (аналіз, синтез, систематизація).

6.4. Елементи здоров'язбережувальних технологій (хвилинка релаксації).

VII. Реалізація другої змістової лінії уроку (середне повторення раніше вивченого матеріалу).

7.1. Елементи здоров'язбережувальних технологій (гімнастика для очей).

VIII. Реалізація третьої змістової лінії уроку (дальнє повторення матеріалу, що був вивчений).

8.1. Етап практичного втілення і закріплення набутих знань.

IX. Інформація про домашнє завдання.

X. Підведення підсумків уроку.

10.1. Науковий підсумок уроку на основі аналізу теми та цілей уроку.

10.2. Емоційно-ціннісний підсумок уроку.

Програма для загальноосвітніх навчальних закладів, які працюють за науково-педагогічним проектом «Інтелект України», передбачає вивчення географії на основі системного підходу з посиленою

країнознавчою складовою. За рахунок резерву часу, який розподілено за календарним планом до кожного уроку, учні знайомляться з різними географічними особливостями (географічним образом) тієї чи іншої країни світу.

Країни світу вивчаються паралельно з основними темами змісту програми з широким використанням картографічної складової навчання (географічні, інтерактивні, контурні карти) та застосування технологій навчання на основі власних відкриттів, інтерактивного навчання, алгоритмізованого і проблемного навчання.

Учні у середній школі проекту вивчають географію лише останні два роки, тому для цього предмета нами розроблені зошити з друкованою основою для 6-го та 7-го класів. Для навчання на один рік розробляється 9 комплектів зошитів — один комплект розрахований на один місяць. Комплект складається із зошита для роботи на уроці та двох зошитів для виконання домашніх завдань (рис. 1).

Зошит із друкованою основою є своєрідним підручником, оскільки там є не тільки завдання. У зошиті є схеми, карти, різні ілюстрації, таблиці, узагальнюючі тексти, важливі визначення географічних об'єктів, процесів, явищ і т. ін. (рис. 2).

Завдання з географії в зошитах є різними за формою, типом і рівнем складності (рис. 3).

Учням середньої школи подобається виконувати завдання, які містять ілюстрації, тому в зошиті велика кількість запитань із картами, схемами, діаграмами, фото та ін. (рис. 4, 5).

Домашні роботи виконуються у спеціальних зошитах із друкованою основою. Питання там укладені відповідно до дидактичних вимог та мети уроку. Завдання органічно витікають з уроку та розроблені так, щоби школярам було цікаво працювати над їх виконанням (рис. 6).

Обов'язковим елементом кожного домашнього завдання є повторення ключових понять уроку за певною методикою («Повітряні кульки для дорослих»), а також робота з контурною картою.

По закінченні вивчення теми або розділу учні виконують письмову контрольну роботу. Така робота має, окрема, тести з вибором однієї правильної відповіді з 4-х пропонуєваних, тест відкритого типу та розв'язання задачі (рис.7).

У класах, що працювали за проектом

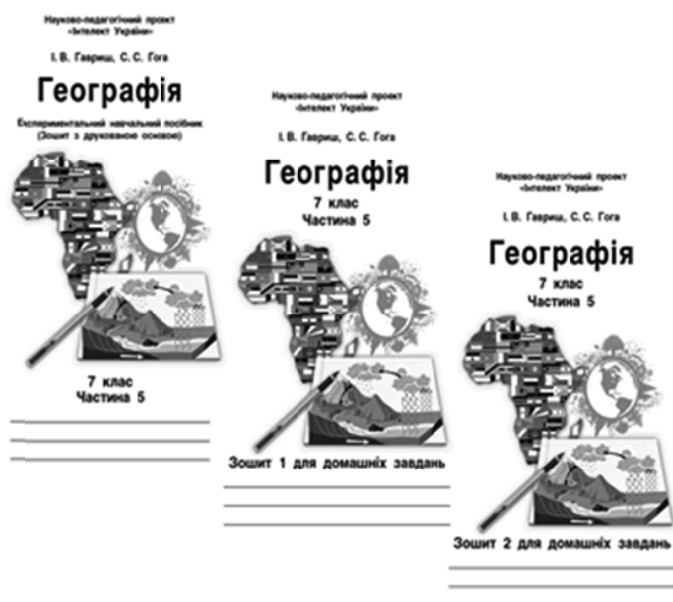

Рис. 1. Комплект зошитів із друкованою основою для 7-го класу [1]

4. Вивчи інформацію за методикою «Повітряні кульки для дорослих» (с. 55).

1. Австралія — найменш заселений у світі материк.
2. Основна частина населення живе в східних і південних районах, а найвищу густоту населення зафіксовано на південному сході материка.
3. Внутрішні райони континенту майже не заселені.
4. Сучасне населення Австралії складається з переселенців (переважно з Європи) та корінних мешканців (аборигенів, які є представниками австралоїдної раси).
5. До Австралії часто зараховують Океанію — скупчення островів у центральній і південно-західній частинах Тихого океану.
6. Океанію умовно поділяють на Меланезію, Мікронезію й Полінезію, а також виокремлюють Нову Зеландію.
7. Австралія та Нова Зеландія належать до високорозвинених країн, інші країни цього регіону — до країн, що розвиваються.

Рис. 2. Приклад узагальнюючих текстів до теми «Австралія»

**Національний парк
Фіордленд
(Нова Зеландія)**
Географічні координати:
45°25' пд. ш.
167°43' сх. д.

1. Розглянь світлинку. Дай відповіді на запитання, користуючись картою кліматичних поясів і областей світу (с. 22).
- У якому кліматичному поясі розташований Фіордленд?
  - Як формуються фіорди?
  - Де ще у світі є такі форми рельєфу?

Рис. 3. Приклад різнорівневого завдання

6. Визнач за світлинами назви рослин Австралії.

7. Установи відповідність між зображеннями та назвами тварин Австралії.

- А Пінгвін
В Казуар
Д Єхидна
Б Коала
Г Вомбат

1	2	3	4

- Поміркуй, чому наведені дорожні знаки часто трапляються в Австралії та яка із зображених тварин є більш поширеною на іншому материку.

Рис.4. Завдання до теми «Австралія»

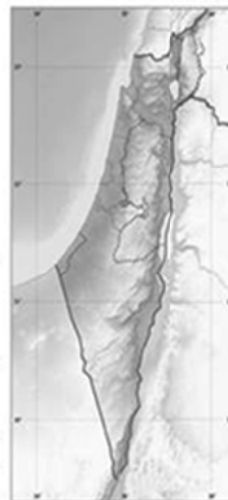
13. Переглянь презентацію про Ізраїль. Запам'ятай прапор і назву столиці Ізраїлю.

Прапор Ізраїлю

Столиця — Єрусалім

- Дай відповіді на запитання, використовуючи політичну карту Євразії (с. 23).

• Який рельєф переважає на території країни?

• З якими країнами межує Ізраїль?

• Яку етнічну релігію сповідує населення країни?

Рис. 5. Завдання до теми «Євразія» при вивченні країни Ізраїль

Домашнє завдання **Урок 1**

5. Упиши букви відповідей у зірочки. Склади із цих букв слово.

- 5.1. Природна зона, яка є в Австралії, а в Африці — ні:
А саван і рідколісся;
Е мішаних лісів;
Є напівпустель і пустель;
О вічнозелених твердолистяних лісів і чагарників.
- 5.2. Найбільший серед сумчастих хижаків Австралії:
А собака динго;
И крокодил;
О сумчастий вовк;
У тасманійський диявол.
- 5.3. На світлині зображений...
Б ему;
В нанду;
Г казуар;
Д африканський страус.
-
- 5.4. Ґрунти, типові для зони вологих вічнозелених лісів Австралії:
К червоні фералітні;
Л червоні й червоно-бурі;
М червоноземи;
Н черноземи.
- 5.5. У якій частині Австралії знаходиться Великий Бар'єрний риф?
Н у південно-східній;
П у південно-західній;
Р у північно-східній;
С у північно-західній.
- 5.6. Непрохідні зарості вічнозелених твердолистяних колючих чагарників Австралії:
А маквіс; **И** льянос;
О фінбош; **У** скреб.
- 5.7. Яка із зображених тварин не поширена в Австралії?
-
- М** **Н** **П** **Р**

Рис. 6. Приклад домашньої роботи до теми «Австралія»

7 клас **ГЕОГРАФІЯ** **Варіант 1**
Частина 8 Дата _____
 Прізвище, ім'я _____

Контрольна робота 5

Обери варіант відповіді із чотирьох запропонованих (0,5 б. за кожну правильну відповідь на завдання 1–6).

1. Протока, що розмежує Європу та Азію:
А Гібралтарська; **Б** Берингова;
В Босфор; **Г** Баб-ель-Мандебська.
2. Який вид корисних копалин видобувають на щитах давніх платформ?
А Природний газ; **Б** нафту;
В залізну руду; **Г** кам'яне вугілля.
3. Найвища точка Європи знаходиться...
А в Альпах; **Б** на Кавказі;
В в Карпатах; **Г** в Скандинавських горах.
4. За походженням улоговини озеро Байкал зороховують...
А до вулканічних; **Б** до загатних;
В до залишкових; **Г** до тектонічних.
5. Частина Євразії, яка знає руйнівного впливу тайфунів:
А північно-західна; **Б** північно-східна;
В південно-західна; **Г** південно-східна.
6. Етнічна релігія, поширена в Ізраїлі:
А індуїзм; **Б** іудаїзм; **В** джайнізм; **Г** синтоїзм.

Виконай завдання

(4 б. за правильну відповідь на завдання 7, 2 б. за кожну правильну відповідь на завдання 8, 9).

7. Установи за кліматодіаграмами тип клімату пункту, розташованого в Євразії.

8. Визнач середньорічну температуру повітря та річну амплітуду коливання температури для Берліна, використовуючи дані про середні температури за місяцями року.
Місяць	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII
Температура, °C	+1	+2	+5	+10	+15	+17	+20	+19	+14	+10	+5	+2
- Розв'язання: _____
 Відповідь: _____

Рис. 7. Приклад контрольної роботи до теми «Євразія»

Олімпіадні перегони **Урок 7**

20. За картою Південної півкулі визнач:
- точку, яка розміщена північніше, — _____
  - точку, що розташована південніше, — _____
  - точку, яка розміщена західніше, — _____
  - точку, що розташована східніше, — _____
  - координати точки **В** — _____
  - азимут, за яким від точки **Г** до Південного полюса можна дістатися найкоротшим шляхом, — _____
  - країни, де розміщені точки **А**, **Б** і **Г**, — _____
- _____
- різницю в місцевому часі (у хвилинах) між точками **А** і **Б** — _____
- _____
- відстань у градусах і кілометрах між точками **Б** і **В** — _____
- _____

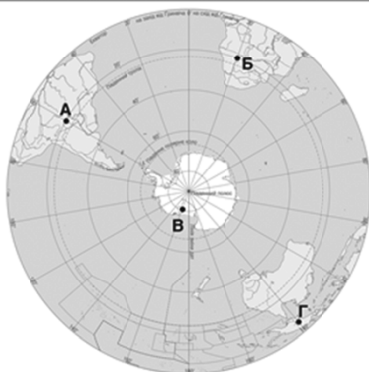

Рис. 8. Приклад завдання з уроку-гри для 7-го класу до розділу «Материка Південної півкулі»

«Інтелект України», останні уроки в семестрі проводилися у формі гри «Олімпіадні перегони» (рис. 8). Під час цієї гри відбувалося повторення матеріалу за семестр, крім того, учні виконували творчі дидактичні завдання.

Слід зауважити, що нестандартні уроки і нетрадиційні методичні прийоми різних педагогічних технологій на уроках сприяють розвитку творчості учнів та їхніх інтелектуальних здібностей.

Значущість змін у рівнях сформованості академічної обдарованості учнів проектних класів порів-

няно з дітьми у звичайних класах була статистично підтверджена перевіркою аналізу шкільної успішності учнів експериментальних класів.

Висновки. Наше дослідження засвідчило значну ефективність дидактичної моделі освіти здібних та інтелектуально обдарованих учнів, яка була впроваджена у практику роботи експериментальних класів, а також доцільність використання дидактичних комплексів з географії. Це підтвердило важливість продовження роботи над проектом «Інтелект України» в основній школі.

Список використаних джерел:

1. Гавриш І.В. Географія: експеримент. навч. посібник. (Зошит з друкованою основою). 7 кл. Ч. 5. / І.В. Гавриш, С.С. Гога. — Харків: Інтелект України, 2017. — 56 с.
2. Леднев В.С. Содержание образования: учеб. пособие / В.С. Леднев. — М.: Высшая школа, 1989. — 360 с.
3. Обдарована молодь України: оцінка сучасного стану та поширення перспективного досвіду роботи з обдарованою молоддю в регіонах України / С.О. Терепищій, О.Є. Антонова, Р.А. Науменко та ін. — К.: ВМГО «Союз обдарованої молоді», 2008. — 156 с.
4. Педагогическая технология: учеб. пособие / под ред. М.Е. Поленова. — Белгород: Изд-во Белгородского государственного университета, 1998. — 400 с.
5. Савенков А.И. Педагогические основы развития продуктивного мышления одаренных детей: дисс. ... докт. пед. наук: спец. 13.00.01 «Общая педагогика» / А.И. Савенков. — М.: МПГУ, 1997. — 380 с.

References:

1. Gavry'sh, I.V., Goga, S.S. (2017). Geografiya: eksperyment. navch. posibny'k. (Zoshy't z drukovanoju osnovoyu). 7 kl. Ch. 5 [Geography: experimental textbook (Notebook with printed matter)]. 7 form. Part 5]. Xarkiv: Intelekt Ukrayiny', 56.
2. Lednev, V.S. (1989). Soderzhanie obrazovaniya: ucheb. posobie [Educational content: textbook]. Moskva: Vysshaja shkola, 360.
3. Terepy'shhy', S.O., Antonova, O.Ye., Naumenko, R.A., and others (2008). Obdarovana molod' Ukrayiny': ocinka suchasnogo stanu ta poshy'rennya perspektyvnogo dosvidu roboty' z obdarovanoju moloddyu v regionax Ukrayiny' [Gifted youth of Ukraine: assessment of the current status and distribution of promising experience with gifted youth in regions of Ukraine]. Ky'iv: VMGO «Soyuz obdarovanoju molodi», 156.
4. Polenova, M.E., ed. (1998). Pedagogicheskaja tehnologija: ucheb. zosobie [Educational technology: textbook]. Belgorod: Izd-vo Belgorodskogo gosudarstvennogo universiteta, 400.
5. Savenkov, A.I. (1997). Pedagogicheskie osnovy razvitija produktivnogo myshlenija odarennyh detej: diss.dokt. ped.nauk [Pedagogical bases of development of gifted children's productive thinking: PhD thesis]. Moskva, 380.

Відомості про автора:

Свір Наталя Вікторівна – старший викладач кафедри фізичної географії та картографії факультету географії, географії, рекреації і туризму Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна